

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ СЛІДЧИХ ОВС

М.В. Калатур

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної діяльності НАВС*

Постановка проблеми. Наукова стаття присвячена особливостям наукової організації праці слідчих в органах внутрішніх справ. Прийняття 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України нового Кримінального процесуального кодексу України поставило перед вітчизняними слідчими багато нових завдань. Так, розширення прав підозрюваного (обвинуваченого) на захист, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, новий порядок проведення обшуків, виїмок тощо значно ускладнили діяльність слідчих.

Отже в умовах сьогодення дуже актуальним є пошук нових форм організації праці слідчих.

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК), розроблений робочою групою при Адміністрації Президента України Віктора Януковича [1]. Потреба в новому Кримінальному процесуальному кодексі виникла з моменту набуття нашою державою незалежності та вибору демократичного шляху розвитку держави з орієнтацією на захист прав і свобод громадян, запровадження й утвердження принципу верховенства права. Але, як і будь-який законодавчий акт такого об'єму й складності, він, напевне, містить і позитивні, і не дуже позитивні норми, в тому числі це стосується діяльності слідчого. Значно зросли трудомісткість і складність розслідування кримінальних проваджень, оскільки злочинність набуває дедалі вираженого професійного, організованого і групового характеру. Так, розширення прав підозрюваного (обвинуваченого) на захист, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, новий порядок проведення обшуків, виїмок тощо значно ускладнили діяльність слідчих.

Крім того, незадовільне матеріально-технічне оснащення слідчих підрозділів організаційною і криміналістичною технікою, автомобілями та засобами зв'язку, неналежні соціально-побутові умови слідчих, невідповідність їх чисельності існуючому навантаженню негативно впливає на ефективність праці. Внаслідок цього щороку слідство залишає в середньому понад 1350 дипломованих спеціалістів. Спостерігається тенденція до збільшення кількості звільнених з посад слідчих з вищою юридичною освітою. Багато слідчих переходять до інших служб. Як слід, кількісний недолік кадрів, покликаних проводити розслідування кримінальних правопорушень, приводить до перевантажень, до погіршення якості професійної діяльності слідчих.

Мета статті – дослідити особливості наукової організації праці слідчих.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема наукової організації праці слідчих на початку ХХІ ст., була предметом досліджень О.О. Алексеєва,

О.В. Бауліна, Г.Ю. Бондар, А.Г. Каткової, Р.Ю. Савонюк, В.М. Федченка, І.М. Шопіної. У науковій літературі, присвяченій науковій організації праці слідчого, на сьогодні виробилася більш-менш єдина точка зору щодо сутності цього поняття.

Основні результати дослідження. При формулюванні дефініції «наукова організація праці слідчих» здебільшого виділяються такі положення: наукова організація праці слідчого є процесом удосконалення його діяльності; цей процес заснований на досягненнях науки і слідчої практики; наукова організація праці слідчих має за мету підвищити ефективність (продуктивність, оптимізацію) праці слідчого та сприяти економії його часу; наукова організація праці слідчого – процес, що протікає при найсуворішому дотриманні кримінальних процесуальних норм. Однак, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам наукової організації праці слідчих органів внутрішніх справ, багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними, що, як наслідок, негативно позначається на ефективності діяльності слідчих, у цілому, розкритті та розслідуванні ними кримінальних правопорушень, зокрема. Звідси питання про поняття та зміст наукової організації праці слідчих є таким, яке потребує подальшого дослідження.

Успішне виконання слідчими завдань із всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин у провадженнях про кримінальні правопорушення, забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам збитків, завданих кримінальними правопорушеннями безпосередньо залежить від належного рівня організації їх службово-трудової діяльності. Як зазначає Г.В. Атаманчук, «організовувати» – значить розташовувати людей у просторі (територія, споруди) та у функціональних (соціальні ролі, види робіт) координатах, з'єднувати їх засобами та знаряддями праці, забезпечувати їх взаємодію та взаємообмін у праці та громадському житті, розширювати їх можливості шляхом узгодження та концентрації зусиль [2, с.28]. Як вірно, на нашу думку, відзначають В.Т. Жигалов та Л.М. Шимановська: «Організація праці – це раціональний взаємозв'язок між трьома елементами трудового процесу – знаряддями праці, предметами праці та робочою силою, де її вищою формою є наукова організація праці» [3, с.177].

Щоб раціонально використовувати, з одного боку, живу працю, а з іншого – речові елементи трудового процесу, тобто знаряддя та предмети праці, потрібна організація праці, яка забезпечила б поєднання робочої сили зі знаряддями та предметами праці для досягнення конкретної виробничої мети. Тільки при цьому слід мати на увазі, що проблема організації праці має відношення не тільки до сфери матеріального виробництва, але й до сфери розумової праці, якою є слідча діяльність. Отже, здійснення організаційних передумов, завдяки яким людські зусилля поєднуються зі знаряддями та предметами праці, раціональне використання даних компонентів і є організація праці. Науковою ж вона стає в тому випадку, коли організаційна передумова є результатом наукової розробки, а не тільки інтуїції, здорового глузду і традицій.

Слово «наукова» в даному разі означає, що розв'язання практичних питань організації праці слідчих має спиратися не на суб'єктивні оцінки та

рішення, не на довільні прийоми та методи роботи, а на всю сукупність досягнень науки і практики, що забезпечує найбільш раціональну, найбільш ефективну організацію розслідування кримінальних проваджень. Отже, термін «наукова» стосовно поняття „організація праці” означає, що розв’язання практичних її питань має засновуватися не на суб’єктивних оцінках, не на традиційно використовуваних прийомах і методах праці, а на всій сукупності досягнень науки, техніки, технології та передової практики, що забезпечують найраціональнішу та найефективнішу організацію трудових процесів. Таким чином, шлях до наукової організації праці слідчих лежить не через звичайну організацію праці, а за допомогою внесення в неї того нового, що містять науково-технічний прогрес і передова практика. Звідси, наукову організацію праці слідчих доцільно визначити як безперервний процес удосконалення їх діяльності на основі досягнень науки та слідчої практики з метою ефективного виконання завдань щодо всебічного, повного і об’єктивного дослідження обставин у кримінальних провадженнях, що дозволяє значно підвищити ефективність і продуктивність праці слідчого при мінімальних витратах сил і засобів.

На нашу думку, наукова організація праці слідчих – це така її організація, при якій практичному впровадженню конкретних заходів передують ретельний науковий аналіз трудових процесів та умов їх виконання, а самі практичні заходи з розслідування кримінальних проваджень базуються на досягненнях сучасної науки та передової практики.

Поняття наукової організації праці слідчого тісно пов’язане з таким поняттям, як організація розслідування конкретного кримінального правопорушення. Проте, незважаючи на схожість завдань, ці поняття не є тотожними, тому що поняття „організація розслідування” не відповідає на питання про те, скільки сили та енергії затратив слідчий на виконання тієї чи іншої слідчої дії. Крім того, у провадженні слідчого, як правило, знаходиться не одне, а кілька кримінальних проваджень, що докорінно змінює підхід до вибору вищевказаних заходів з боку слідчого.

Не слід також ототожнювати поняття «наукова організація праці слідчого» з поняттям «організація слідства», де останнє включає: структуру слідчих органів, підслідність, відомчий контроль, нагляд за слідством, комплекс прав і обов’язків слідчого та інших осіб, що беруть участь у провадженні тощо, а також організацію праці слідчого. Таким чином, ці поняття дуже близькі і взаємозалежні, проте поняття «організація слідства» є ширшим.

У трудовому процесі слідчого можна виділити такі елементи: 1) слідчого, як носія живої праці; 2) знаряддя праці – методи обробки інформації та відповідні технічні засоби, які використовуються для отримання, обробки та збереження інформації; 3) предмет праці – інформація. Органічне поєднання вище вказаних компонентів здійснюється в трудовому процесі, в результаті якого створюється продукт праці слідчого – належним чином завершене кримінальне провадження.

Але для поєднання живої праці з її знаряддями та предметом недостатньо тільки їх наявності. Тут потрібні ще організаційні передумови, які передбачають: оволодіння працівником технікою та відповідними прийомами і методами

обробки інформації; створення робочого місця, умов праці. Крім того, оскільки мова йде про суспільно-корисну працю, якою, безперечно, є слідча діяльність, то суспільство зацікавлене в економному використанні всіх ресурсів, високій якості праці слідчих та її продуктивності. Для реалізації цих суспільних потреб також необхідні організаційні передумови: дотримання дисципліни праці; форми її розподілу та кооперації; стимули до творчої активності та ін.

За допомогою наукової організації праці слідчого виконуються завдання економічного, психологічного та соціального характеру. Всі вони перебувають в органічній єдності; серед них немає головних і другорядних. Так, *економічні завдання наукової організації праці* слідчого полягають у досягненні високого рівня продуктивності праці шляхом інтенсивного використання живої праці, знарядь та предметів праці. *Психофізіологічні завдання наукової організації праці* слідчого полягають в забезпеченні найбільш сприятливих умов для нормального функціонування, відтворення затрачених зусиль, збереження здоров'я та працездатності слідчого. *Соціальні завдання наукової організації праці* слідчого передбачають створення умов для постійного зростання професійного і культурного рівня слідчого працівника, всебічного та гармонійного його розвитку, перетворення праці в його життєву потребу. Слід відзначити і те, що поділ завдань наукової організації праці слідчого на вище вказані групи носить умовний характер, оскільки всі вони тісно взаємозв'язані.

Для успішного розв'язання завдань наукової організації праці слідчих необхідно керуватись рядом положень та ідей, сукупність яких складають загальні принципи наукової організації праці. Основними з них є: науковість, плановість, системність, безперервність, нормативність і економічність. Деякі принципи носять універсальний характер, інші – більш специфічні. Так, принцип *науковості* організації праці слідчого передбачає систематичне дослідження трудових процесів слідчих та умов їх здійснення, застосування найновітніших технічних криміналістичних засобів для провадження слідчих (розшукових) дій, використання економіко-математичних методів при аналізі одержаних даних тощо.

Принцип *плановості* наукової організації праці слідчих створює можливість правильно визначати головні напрями слідчої діяльності, дає можливість керівнику контролювати хід розслідування кримінальних проваджень, проведення по них слідчих (розшукових) дій. Характер праці слідчого викликає необхідність раціональної організації не тільки службового, але й особистого часу, тому що перевтоми, відсутність дозвілля і тощо негативно впливають на результати його службової діяльності.

Принцип *системності* виявляється в тому, що розрізнені, випадкові, не з'єднані в єдиний комплекс заходи по вдосконаленню організації праці слідчих не можуть забезпечити достатню ефективність розслідування кримінальних проваджень.

Принцип *безперервності* наукової організації праці слідчих полягає в забезпеченні постійної відповідності форм організації живої праці слідчих рівню розвитку техніки й технології, які ними застосовуються. Так, аналіз поінформованості слідчих про нові засоби, методики, експертизи, що дозволя-

ють одержувати і використовувати об'єктивну інформацію, свідчить, що цей рівень недостатній. Так, середній рівень поінформованості слідчих про криміналістичні рекомендації, що розроблені та опубліковані за останні роки, складає 46 %, наслідком чого є незадовільне використання даних сучасних розробок [4, с.51].

Принцип *нормативності* наукової організації праці слідчих означає, що планування і реалізація заходів з організації їх праці повинні здійснюватись на основі певної нормативної бази, тобто відповідних норм, нормативів та нормативних документів, які регламентують різні сторони організації трудових процесів в органах досудового слідства.

Принцип *економічності* наукової організації праці слідчих передбачає досягнення максимальних результатів слідчої діяльності при мінімальних витратах. Вимоги цього принципу, безпосередньо пов'язані з дотриманням режиму економії, виконуються шляхом пошуку та реалізації можливостей найбільш раціонального використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів, скорочення і ліквідації всіляких втрат і непродуктивних витрат.

Для з'ясування змісту наукової організації праці слідчих доцільно її розглянути в статичі та динаміці. У першому аспекті наукова організація праці слідчих розглядається як система застосовуваних науково обґрунтованих форм і методів розслідування кримінальних правопорушень, в другому – як процес вдосконалення методів та форм розслідування кримінальних правопорушень.

У науковій літературі визначаються напрямки наукової організації праці, які визначаються як процес вдосконалення окремих елементів даної організаційної системи, а, отже, і всієї системи в цілому. Так, наприклад, О.М.Бандурка, виділяє такі напрямки наукової організації праці слідчого: раціональну організацію робочого часу слідчого; раціоналізацію операцій праці; створення і використання найбільш сприятливих умов для роботи і відпочинку слідчого; підготовку кадрів, підвищення кваліфікації і фахової майстерності слідчих; тісну взаємодію слідчого з іншими службами органів внутрішніх справ, громадськістю і засобами масової інформації; інформаційне забезпечення слідчого [5, с.188].

На нашу думку, всі можливі напрямки наукової організації праці слідчих доцільно звести у три великі групи: організація раціонального використання часу; раціоналізація трудових операцій; створення сприятливих умов праці. Слід відзначити, що всі ці напрямки взаємопов'язані. Так, сутність *організації раціонального використання часу* слідчим полягає у тому, що організація їх праці будується на основі дільничної системи і спеціалізації слідчих щодо розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень. Дільнична організація праці слідчих полягає в тому, що слідчий закріплюється за певною територіальною ділянкою і розслідує всі кримінальні правопорушення, вчинені на цій ділянці. Наприклад, при дільничній системі позитивним моментом є те, що слідчий добре знає всіх жителів ділянки і працює здебільше з тими самими співробітниками інших служб. У той же час така форма розподілу праці не гарантує рівномірного навантаження на всіх слідчих певного

підрозділу. Можливо, що саме з цим пов'язано те, що ця форма в даний час майже не застосовується в слідчій практиці. При спеціалізації слідчих негативним є те, що при постійному розслідуванні кримінальних правопорушень однієї категорії слідчий втрачає кваліфікацію в розслідуванні кримінальних правопорушень іншої категорії. Проте, в розслідуванні кримінальних правопорушень певної категорії він може досягти значних успіхів. Практика показала, що таким шляхом досягається скорочення термінів розслідування кримінальних правопорушень і поліпшується якість розслідування [5, с.191; 219].

Іншою проблемою, яка, на нашу думку, безпосередньо впливає на організацію раціонального використання часу, виступає матеріально-технічне забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень і потребує значних коштів. Якщо керівництво держави дійсно стурбоване проблемою зменшення росту злочинності, то фінансове забезпечення діяльності по розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень повинно бути віднесено до пріоритетних напрямків діяльності держави.

Серед чинників, які негативно впливають на раціональне використання часу більшість слідчих назвали складання довідок і звітів, чергування та відсутність нормальних умов праці.

Сутність *раціоналізації операцій праці* слідчого полягає в тому, що в діяльності слідчого є ряд процесів, які за рахунок відпрацювання певних навичок, впровадження досягнень науки і техніки, а також за рахунок кооперації або поділу праці можна виконати якісніше і швидше. Наочним прикладом для поняття сутності цього напрямку наукової організації праці є використання слідчим уніфікованих бланків при укладанні процесуальних документів. При цьому економиться час, тому що повторюваний текст віддруковано заздалегідь.

У провадженні слідчого постійно знаходиться більше ста кримінальних проваджень різноманітної складності, у тому числі по багатоепізодних кримінальних правопорушеннях. Ритмічність роботи слідчого часто порушується виникненням нових обставин, необхідністю швидкого переключення на вирішення питань, найбільш важливих у конкретних умовах. У процесі трудової діяльності йому доводиться постійно мати діло з негативними явищами дійсності, переборювати активний опір осіб, незацікавлених у встановленні істини [5, с.183].

Поліпшення умов праці слідчого, як один із напрямків наукової організації їх праці, сприяє підвищенню ефективності слідства, скороченню втрат робочого часу, попередженню зайвої стомлюваності, полегшує здійснення слідчим виховної функції, робить його працю цікавою. Цей напрямок є дуже перспективним і багатоаспектним. При цьому варто мати на увазі не тільки умови праці слідчого, спрямовані на полегшення безпосередньої праці, але й умови його відпочинку, тому що залежно від того, в якому стані працює слідчий, залежить ефективність його праці. Сюди можна віднести умови його харчування і відпочинку під час обідньої перерви, умови його проживання (гуртожиток, квартира, сім'я тощо), а також організація дозвілля у вільний від роботи час.

Уже давно стало аксіомою, що успіх будь-якої справи багато в чому залежить від умов, в яких працює людина, а також від того, як її працю оціню-

ють та оплачують. Ще одним із напрямків поліпшення умов праці слідчого є належна облаштованість службового кабінету і робочого місця слідчого. Службовий кабінет повинен бути не тільки зручним, але й достатньо офіційним, щоб відповідати посаді слідчого як представника влади. Важливим чинником створення сприятливих умов праці слідчих є забезпечення останніх житлом. Проте, слід відзначити, що на даний час житлом не забезпечені 33,7% слідчих і ще 17,6% мають незадовільні умови проживання. Іншим важливим чинником створення сприятливих умов праці слідчих є їх оплата праці. Праця слідчого повинна належно оплачуватись залежно від її результатів і якості. Факти, коли грошове утримання (заробітна плата) слідчих не відповідає умовам сьогодення, формують у деякого з них байдуже ставлення до виконання службових обов'язків, призводить до плинності кадрів та вчинення, деякими з них, протиправних дій [6, с.4].

Наприкінці зазначимо, що подальше вдосконалення наукової організації праці слідчих повинно відбуватись за такими напрямками: 1) правовому, тобто під час удосконалення правової бази розкриття кримінальних правопорушень; регламентації правовідносин між слідчими та іншими учасниками розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учасниками кримінального процесу; встановлення правових критеріїв оцінки результатів слідчої діяльності; стимулювання та заохочення слідчих; 2) організаційному, тобто під час підвищення професіоналізму слідчих; подолання відомчої підлеглості слідчих; вдосконалення взаємодії між усіма учасниками розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учасниками кримінального процесу, державними органами, недержавними структурами, громадянами; поліпшення матеріально-технічного забезпечення слідчих; 3) методико-криміналістичному, тобто під час формування нових та вдосконалення існуючих методичних рекомендацій щодо організації розкриття та розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, виходячи із потреб слідчої практики.

Висновки. Таким чином, рекомендації по вдосконаленню організації праці слідчого повинні бути науково обґрунтованими, що передбачає визначення завдань, збір відомостей, аналіз зібраних даних, виявлення недоліків організації праці, розробку гіпотез і пропозицій про заходи щодо удосконалення праці слідчого, моделювання, експериментальну перевірку гіпотез і пропозицій, аналіз результатів експериментів і коригування пропозицій по раціоналізації праці, остаточне формулювання і внесення пропозицій для компетентних органів, контрольне вивчення ефективності впроваджених пропозицій. Все це диктує необхідність відновити комплексні дослідження у сфері наукової організації праці слідчих, розробити комплекс рекомендацій по удосконаленню праці і відпочинку слідчого, що, як слід, підвищить ефективність роботи кожного слідчого окремо і органів досудового слідства системи МВС в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. *Атаманчук Г.В.* Теория государственного управления: [курс лекцій]. – М. : Юрид. лит., 1997. – 235с.
3. *Жигалов В.Т., Шимановська Л.М.* Основи менеджменту і управлінської діяльності. – К. : Основи, 1994. – 232с.
4. *Бахин В.П.* Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К. : Либідь, 1991. – 142 с.
5. *Бандурка О.М.* Слідчий – моя професія. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 216 с.
6. *Фокін О.* Винагорода міліціонеру – стовідсоткова і обов'язкова // Іменем Закону. – 2005. – № 21. – С.4.

Калатур М.В. Щодо особливостей наукової організації праці слідчих ОВС

Наукова стаття присвячена особливостям наукової організації праці слідчих в органах внутрішніх справ.

Ключові слова: *Кримінальний процесуальний кодекс України, кримінальне провадження, слідчий, наукова організація праці слідчих, організація діяльності, планування, принципи організації.*

Калатур М.В. Особенности научной организации труда следователей

Научная статья посвящена особенностям научной организации труда следователей.

Ключевые слова: *Уголовный процессуальный кодекс Украины, уголовное производство, следователь, научная организация работы следователей, организация деятельности, планирование, принципы организации.*

M.Kalatur Special features of scientific organization of investigator's work

This article devoted to special features of scientific organization of investigator's work

Key words: *Criminal procedure code of Ukraine, criminal case, investigator, scientific organization of investigator's work, organization of working, planning, principles of organization.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014.